

Artur R. Juszczak

Niemiecka sztuka nietolerancji

Artur R. Juszczak

Niemiecka sztuka nietolerancji

Geneza, analiza, typizacja i definicja
zjawiska JUDENSAU ze wskazaniem na istotę
współistniejących przejawów judeofobii

Kraków 2026

Nota od autora

Niniejszy ebook stanowi integralny fragment tryptyku tematycznego (Juszczak, Artur R. 2026. *Żyd w kręgach absurdu. Tryptyk historyczno-etymologiczny*), składającego się z trzech komplementarnych części tworzących spójną całość merytoryczną i metodologiczną

Publikowany tekst został wyodrębniony decyzją autora w celu samodzielnej prezentacji wybranego zagadnienia badawczego. Autor niniejszej publikacji posiada pełnię autorskich praw osobistych i majątkowych zarówno do całego opracowania, jak i do wszystkich jego części składowych.

Wydanie fragmentu w formie autonomicznej publikacji elektronicznej ma charakter w pełni autoryzowany i pozostaje zgodne z obowiązującymi normami prawa autorskiego oraz standardami etyki akademickiej. Publikacja nie stanowi przedruku nieuprawnionego, autoplagiatu w znaczeniu naruszenia cudzych praw ani reprodukcji wymagającej odrębnych licencji wydawniczych.

Artur R. Juszcak

Tytuł: *Niemiecka sztuka nietolerancji. Geneza, analiza, typizacja i definicja zjawiska JUDENSAU ze wskazaniem na istotę współistniejących przejawów judeofobii*
Seria wydawnicza: „Zabójcze Słowa”.

Publikacja stanowi wyodrębnioną część książki: *Żyd w kręgach absurdu. Tryptyk historyczno-etymologiczny*. (Kraków: Domarton 2026)

Recenzja naukowa: ks. dr hab. Mirosław Michalski, prof. ChAT

Redakcja i korekta stylistyczna: Iwona Hardej

Redakcja techniczna: Aleksandra Budzińska

Korekta: Sara Pieszka

Projekt okładki i ilustracji: Hanna Kiszka

Skład i łamanie tekstu: Sandra Holona-Biegun

Konwersja na czytniki: Szymon Bolek

Wydanie pierwsze, wersja elektroniczna.

Kraków 2026

© Copyright by Artur R. Juszcak

ISBN: 978-83-975840-3-7

Autor zachowuje wyłączne autorskie prawa osobiste i majątkowe do niniejszej publikacji oraz całego opracowania, którego stanowi ona część. Jakiegokolwiek rozpowszechnianie, reprodukcowanie lub przetwarzanie całości bądź fragmentów publikacji wymaga uprzedniej zgody autora, z wyjątkiem przypadków przewidzianych przez obowiązujące przepisy prawa cytatu i dozwolonego użytku naukowego.

Spis treści

Nota od autora 5

Wprowadzenie 9

1. Od dzika (*Sus scrofa*) do świni domowej (*Sus scrofa domestica*) 13
2. Recepcja świni i wieprzowiny w Judzie i krajach ościennych 19
3. Tabu świni i wieprzowiny w tradycji biblijnej i jego zbieżność ze stanem badań archeozoologicznych 25
4. Diabolizacja dzika i świni 31
5. Pejoratywny obraz Żydówu schyłku wieków średnich 35

6. JUDENHUT – od kapelusza do stygmatu	39
7. Ewolucja zjawiska JUDENSAU	45
8. Typizacja reliefów	51
9. JUDENSAU w Wittenberdze i zagadkowy napis <i>Rabini Schem HaMphoras</i>	61
10. Lichwa jako motyw dla twórców JUDENSAU	67
11. Talmud jako inspiracja dla szyderczych JUDENSAU	73
Konkluzje	79
Bibliografia	83

Wprowadzenie

Przyczynkiem do niniejszej rozprawy jest niezażegnany spór o wystawiony na publiczny widok relief Judensau w Wittenberdze. Budzi on mieszane uczucia jako z jednej strony niekwestionowany zabytek sztuki sakralnej, z drugiej natomiast – dzieło dla wyznawców judaizmu krępujące i obelżywe. Z perspektywy etycznej to nośnik nieakceptowanych w dzisiejszym europejskim świecie wartości; przebrzmiałych antagonizmów, wybujałych fantazmatów i wymaginowanych pomówień. Relief w Wittenberdze to nie tylko wizerunek Judensau, który można napotkać przecież także w innych kościołach. W tym osobliwym przypadku religijne uczucia Żydów obraża także ufundowany około 1575 r. napis brzmiący: *Rabini Schem HaMphoras* (Lombard 2017, passim). Ten niechlubny dodatek, oparty na dziele Martina Lutra, urąga świętości starotestamentowego tetragramu. To jeden z przypadków wykorzystania

religii do celów ideologicznych. Według Mirosława Michalskiego instrumentalne traktowanie religii to proceder zaburzający jej istotę i osłabiający porządek społeczny. Może ona być źródłem agresji i siedliskiem nienawiści, a ostatecznie gwarantem partykularnych interesów i usprawiedliwieniem dla zbrodni (Michalski 2017, 27). Z pewnością relief na kościele w Wittenberdze niejednokrotnie wzmacniał fale nienawiści.

Jednak zdania na temat ekspozycji tego zabytku są skrajnie podzielone, a dyskusja przybiera różne oblicza. Kontrowersje nasiliły się przed głośnym dla luterkańskich społeczności wydarzeniem, jakim w 2007 r. były obchody 500-lecia pamiętnego wystąpienia Martina Lutra właśnie w Wittenberdze. Przeciwko reliefowi w tym mieście wystąpiło oficjalnie luterkańskie zgromadzenie Evangelical Sisterhood of Mary. Jego przewodnicząca, siostra Joela, rozesłała już w 2014 r. dwadzieścia petycji do luterkańskich biskupów z żądaniem usunięcia reliefu, który szkodzi nie tylko wizerunkowi Żydów, ale też pamięci o Lutrze. Respons był zdawkowy, większość duchownych skierowała ją bezpośrednio do władz kościoła w Wittenberdze. Tutaj jednak pastor udzielił w 2016 r. negatywnej odpowiedzi, powołując się na zasadę podtrzymywania kultury pamięci. Lokalna bezsilność pobudziła do działania kolejne osoby. Poparcie dla sprawy zgłosił Przewodniczący Ruchu Odnowy Charyzmatycznej (GGE Deutschland), intensywne działania podjął też angielski religioznawca Richard Harvey, zachęcający do szerszego wsparcia idei relokacji reliefu do muzeum (Pardo-Kaplan 2016, *passim*). Te wszystkie starania zdominowane zostały w 2019 r. przez Michaela Düllmanna – emeryta z Bonn, byłego chrześcijanina, a obecnie wyznawcę judaizmu. To on przeniósł spór na płaszczyznę sądową, pozywając ewangelicką parafię z żądaniem przeniesienia Judensau z fasady zabytkowego kościoła do muzeum lub Domu Lutra. W wywiadzie przeprowadzonym dla czasopisma „Chri-mon: Das Evangelische Magazin” swój pogląd na sprawę wyjaśnił następująco: „Sama rzeźba nie wskazuje, że postać za lochą to rabin. Stało się tak dopiero z nagłówkiem Lutra *Rabini Schem HaMphoras*, który zniesławia rabiniczne wyjaśnienie imienia Boga jako świńskiego łajna” (Avidan 2022, *passim*).

Indywidualna batalia sądowa Düllmanna trwa, ale 14 czerwca 2022 r. zapadł niekorzystny dla niego i jego zwolenników wyrok. Niemiecki Trybunał Federalny orzekł, że nie doszło do naruszenia praw obywatelskich powoda i Kościół św. Marii w Wittenberdze nie musi usuwać reliefu z fasady. Centralna Rada Żydów w Niemczech wydała oświadczenie o swoim niezadowoleniu z takiej decyzji. Zakończenie debaty na korzyść antyjudyzmu jest, na razie, przesądzone, choć nie wiadomo, czy ostateczne. Adwokat Düllmanna zapowiedział dalsze starania, tym razem w Federalnym Trybunale Konstytucyjnym w Karlsruhe, a w razie odrzucenia pozwu – w Europejskim Trybunale Praw Człowieka w Strasburgu lub Międzynarodowym Trybunale Karnym w Hadze (Axelrod, Toby 2022, *passim*).

Zapowiada się kolejny impas, a to z powodu konfliktu kompetencji. Świeckie sądy dysponują świecką argumentacją, sprawa natomiast ma wymiar religijny i powód wysuwa religijne argumenty. Obserwatorzy sporu mają również problemy z zachowaniem obiektywnej perspektywy, taka wymaga bowiem prawidłowej recepcji znaków zawartych w treści tego specyficznego widowiska, eksponowanego w Wittenberdze.

Konieczność przedstawienia szerokiego spektrum problemu Judensau i analizy towarzyszących temu zjawisku znaków i symboli stała się dla mnie wyzwaniem badawczym. Postaram się je zrealizować sukcesywnie, poczynając od znaku maciory i tabu świni oraz wieprzowiny. Skoro świnia jest tu najważniejszą z postaci drugoplanowych, to prześledzę jej drogę od symbolu walecznego dzika do średniowiecznej ikony zła. Następnie nakreślę problem pejoratywizacji obrazu średniowiecznych Żydów i dokonam wstępnej analizy stygmatyzującego znaku *Judenhut*. To otworzy drogę do zasadniczej analizy zachowanych po dziś reliefów, które podzielę ostatecznie na dwa typy: neutralny i szyderczy. Naświetlę także problem frapującego napisu nad reliefem w Wittenberdze i jego niezwykle drażliwego z perspektywy religijnej wydźwięku. Zaprezentuję definicję zjawiska pozwalającą na racjonalną ocenę problemu. Spróbuję też odnaleźć potencjalne przyczyny jego inicjacji i rozwoju.